

Лама Пема Дудул (Сергій Дудко)

**Передмова до перекладу Нагарджуни
«Дружнє послання»**

Lama Pema Dudul (Serhii Dudko)

**Preface to the Translation of Nāgārjuna's
*Friendly Letter***

Abstract. The preface to the first Ukrainian translation of Nāgārjuna's treatise *Friendly Letter* (2nd-3rd cen. AD) tells us about the history of the text and its study, as well as the specific challenges of working on the Ukrainian translation. The text is written in the epistolary genre and consists of 123 four-line verses. During the 8th-9th century AD, *Friendly Letter* was translated from Sanskrit into Tibetan. There are many traditional Tibetan commentaries on the text, but only one Indian commentary, *Extensive Commentary on the Friendly Letter: Clear Words*, which has also survived only in its Tibetan translation. Two Tibetan commentaries – by Mipham Rinpoche (1846–1912) and by Kangyur Rinpoche (1898–1975) – became the main source for how the verses of the text are structured in this translation. *Friendly Letter* is a comprehensive and concise overview of Buddhist practices of the Hīnayāna and Mahāyāna, and it is the base of two key teachings in Tibetan Buddhism – “Mind Training” (blo sbyong) and “The Stages of the Path to Enlightenment” (lam rim). Perhaps the most important feature of this translation is its adherence to principles and guidelines laid out by ancient Tibetan interpreters. The prime goal of this Ukrainian translation is to familiarize contemporary readers with one of the iconic texts of Buddhist heritage and to involve them in the study of classical primary sources.

Keywords: Nāgārjuna, Suhr̥llekha, bshes pa'i spring yig, Mahayana, Tibetan Buddhism, Mipham Rinpoche, Kangyur Rinpoche, ṣaṭpāramitā, pha rol tu phyin pa drug

До уваги читачів пропонуємо переклад із класичної тибетської мови трактату Нагарджуни (Nāgārjuna) «Дружнє послання» (санскр. Suhr̥llekha, тиб. bshes pa'i spring yig, Toh¹ 4182, далі скорочено SL).

У тибетській буддійській традиції Нагарджуна (іноді разом з Асангою) вважають засновником і найважливішим вчителем махаяни. Життєписи Нагарджуни в китайських (Li, 2006) і тибетських (Stein, 2013) джерелах істотно відрізняються. Були спроби їхнього порівняння для створення історичного життєпису (Walleser, 1923). Сучасні дослідники аналізують життя і твори Нагарджуни в контексті релігійних і соціальних реалій періоду II–III ст. н.е. (Walser, 2005), до якого і приписують датування життя Нагарджуни. Згідно з традиційними життєписами, Нагарджуна народився через 400 років після відходу Будди, жив 600 років, приніс у світ людей сутри Праджняпараміти й був засновником філософської школи мадг'ямаки.

Спадщина Нагарджуни величезна – вона складається майже зі 180 творів у тибетському каноні (Тенг'юрі) і 24 творів у китайській Трипітаці. Тибетська традиція поділяє твори Нагарджуни на три категорії, які відповідають трьом обертанням Дгармачакри: зібрання дидактичних творів (до якого належить і SL); зібрання філософських творів із мадг'ямаки (шість головних, насамперед *madnit opus* Нагарджуни – «Корінні строфи про серединність, названі Мудрість» (Prajñānāmatūlamadhyamakakārikā); зібрання гімнів, які, у свою чергу, поділяють згідно з Горампою (1429–1489) на возвеличення Основи, Шляху й Плоду. Також у Тенг'юрі є праці Нагарджуни з ваджраяни, аюрведи, мистецтва, алхімії тощо, які іноді називають четвертим зібранням. Докладний огляд традиційної й академічної класифікації спадщини Нагарджуни є, наприклад, у Карла Брунгольца (Brunnhölz, 2007, ss. 21–43).

Багато досліджень присвячено тому, що насправді з цієї спадщини належить Нагардjunі. Професор Крістіан Ліндтнер в класичній монографії «Нагардjunіана» (Lindtner, 1982) і в переробленому виданні (Lindtner, 1986) розглядає 13 «автентичних»

¹ Міжнародний повний каталог Тибетського Канону (Ui *et al.*, 1934).

праць Наґарджуні, а «Енциклопедія Індійських філософій» за редакцією професора Карла Поттера у відповідному томі містить огляд 14 праць Наґарджуні (Potter, 1999, р. 98–185, 347, 365). Питання авторства саме SL аналізує Зіґлінде Дітц (Dietz, 1983), що досі лише провокує академічий скепсис (Nance, 2015, р. 208, 214).

Література, присвячена філософії Наґарджуні, неосяжна. Класичною працею є дослідження Девіда Рюегґа (Ruegg, 1981). Сучасний огляд проблематики і бібліографію можна знайти у Яна Вестергофа (Westerhoff, 2018; Westerhoff, 2019). Серед українських досліджень філософії Наґарджуні присвячені окремі розділи монографії Анастасії Стрелкової (Стрелкова, 2015).

SL належить до жанру послань або листів (*lekha, spring yig*). Адресат в тибетському перекладі названий тільки титулом зі скороченим іменем (*rgyal po bde spyod*). Більшість дослідників вважає, що його ім'я на санскриті – Gautamīputra Śatakarṇi, цар династії Sātavāhana з Андґри у Східній Індії (Ruegg, 2010, р. 13–15; Jamspal, 1978). Хоча були й інші реконструкції його імені, зокрема, Сурабгібгадра, Удаяна тощо.

SL містить 123 строфи, написані складним і рідкісним санскритським метром *āryāgīti* (тиб. 'phags pa'i dbyangs), про що автор сам зазначив на початку твору.

Довгий час вважали, що санскритський оригінал SL не зберігся. У рамках програми реконструкції втраченої індійської буддійської спадщини санскритський текст вдалося відновити (SLV, n.d.). Але нещодавно в бібліотеці монастиря Дрепунґ ('Bras spungs) у Тибеті був знайдений східноіндійський манускрипт на пальмовому листі, і фотокопію манускрипта було опубліковано разом із іншими рукописами (Dngos grub tshe ring, 2020). Це китайське видання важкодоступне, але професор Сцанто з Лейдена підготував виправлений текст, який доступний онлайн на academia.edu (SLS, n.d.).

SL тричі перекладали на китайську мову: Гунаварман, 431 року (переклад містить 102 строфи); Санкхаварман, 434 року (116 строф) і І-цзин, 673 року (127 строф). Саме останню версію переклав Семюел Біл (Beal, 1892). Всі три версії переклав американський монах Дгармамїтра (Dharmamitra, 2008). Його видання містить китайські тексти й розлогі коментарі.

SL переклав тибетською мовою тлумач Кава Палцек (Ka ba dpal brtsegs) за допомогою індійського пандіти Сарваджнядеви (Sarvajñadeva) в часи раннього поширення Дгарми за тибетського царя Трісонґ Децена (кінець VIII – початок IX ст.).

Єдиний індійський коментар «Ясні слова. Докладний коментар на Дружнє послання» (*Vyaktapadāsuhr̥lekhaṭīkā*, bshes pa'i spring yig gi rgya cher bshad pa tshig gsal ba, Toh 4190) склав Магаматі (Mahāmati). Він зберігся тільки в тибетському перекладі тих самих тлумачів (SLV, n.d.).

Текст SL і коментар Магаматі міститься у всіх чотирьох виданнях тибетського канону Тенг'юр (*bstan 'gyur*), надрукованих в Дерге, Пекіні, Нартангу й Чоне, із яких найавторитетнішим вважають видання Дерге 1733–1744 років за редакцією Шучен Цултрім Рінчена (*zhu chen tshul khirms rin chen*, 1697–1744). Відскановані ксилографи всіх видань доступні онлайн в архіві проєкту з цифровізації тибетської класичної літератури TBRC², який заснував професор Еліс Жене Сміт (Ellis Gene Smith, 1936–2020) (SLB, n.d.). Я використовував два сучасні видання Тенг'юра з власної бібліотеки:

1) зведене порівняльне (*dpe bsdur ma*) видання – 120 томів – Інституту тибетології в Пекіні, де наведені всі варіанти з чотирьох видань (SLP, n.d.);

2) нове видання – 275 томів – під керівництвом Тартанга Рінпоче в Каліфорнії, де на основі порівняння Дергеського канону з іншими створено новий текст Master Edition (SLD, n.d.).

Відзначу, що різночитання в текстах SL в усіх виданнях Тенг'юра незначні й практично не впливають на сенс. Працю Нагарджуни неодноразово перекладали з тибетської мови (Kawamura, 1975; Jamsral, 1978; Ngawang Khyenrab, 1981; Андросов, 2000).

SL є вичерпним і стислим оглядом буддійських практик гінаяни та магаяни містить небагато філософського матеріалу. SL вважають попередником двох систем навчання й практики, що є ключовими в тибетському буддизмі – «Вишкілу розуму» (*blo sbyong*) і «Послідовності шляху» (*lam rim*). Саме тому його рясно цитують у творах цих жанрів різних авторів усіх шкіл. Також упродовж століть складено багато коментарів на SL, один із останніх належить Кармі Тінлею (Karma Thinley, 2009). Головні відмінності коментарів полягають не стільки у філософських інтерпретаціях, скільки в розумінні загальної структури тексту SL відповідно до його тематичного змісту (*sa bcad*), що складали коментатори.

Сак'я Пандіта (*sa paN kun dga' rgyal mtshan*, 1182–1251) у своєму огляді (SL_SP, n.d.) поділяє SL згідно з трьома вправліннями (*bslab pa gsum*) в дисципліні, зосередженні й мудрості.

² Зараз проєкт охоплює також буддійську літературу іншими східними мовами, й носить назву BDRC (<https://library.bdrc.io/>)

Ґеше Лобсанґ Джінпа (blo bzang sbyin pa, 1821–1891) зі школи Ґелук ділить текст SL на практики для істот трьох рівнів здібностей (SL_LJ, n.d.).

Коментар сак'япінця Джецуна Рендави (red mda' ba gzhon nu blo gros, 1349–1412) був найбільш популярним у Тибеті (SL_JR, n.d.) – опубліковані декілька його перекладів (Engle, 1979; Нагарджуна, 2023) і декілька курсів лекцій на його основі (Traleg Kyabgon, 2017; Sopa, 2023). Рендава ділить текст SL на такі частини: загальні поради щодо добродесного поведження для мирян і монахів; розвій відвернення від Коловерті через пояснення її вад; шлях до визволення загалом і згідно з магаяною.

Зазначені нижче коментатори школи Ньїнґма вважали текст SL «підручником» з магаяни і поділяли його згідно з шістьма парамітами.

Міпам Рінпоче ('jam mgon 'ju mi pham rgya mtsho, 1846–1912) склав свій коментар (SL_MR, n.d.) як стислі анотації (mchan 'grel) до корінного тексту SL. Є ще й англійський переклад (Kawamura, 1975) та популярний виклад на його основі (Tsewang Dongyal, 2018).

Канґ'юр Рінпоче (bka' 'gyur rin po che klong chen ye shes rdo rje, 1897–1975) склав більш докладний коментар (SL_KR, n.d.), уже перекладений англійською (Padmakara 2005), який слідує структурі Міпама, але, окрім анотацій, межі словами додає примітки до строф.

Запропонований вашій увазі переклад SL створений на основі двох останніх коментарів для курсу, який автор перекладу викладав у Відкритій Буддійській Академії («Відкрита Буддійська Академія» під керівництвом Лами Пема Дудула), заснований у 2019 році, для адаптації традиційної системи буддійського навчання згідно з класичними джерелами для сучасних слухачів із України. Текст перекладений (уперше українською, наскільки мені відомо) в рамках програми комітету «Розділи Предвічного Знання» (ye shes sde), яка має на меті зробити доступними класичні тексти тибетського буддизму українському читачеві. Під час перекладу використані певні принципи давніх тлумачів, зокрема: при перекладі не змінюється порядок рядків у строфі, що дозволяє використовувати корінний текст разом із коментарем; тематичний зміст (sa bcad) коментарів Міпама Рінпоче і Канґ'юра Рінпоче доданий до тексту перекладу.

Головний редактор комітету Олександр Савицький узяв на себе редагування перекладу, за що перекладач щиро вдячний.

References

Першоджерела (санскритські й тибетські):

SLB (*bshes pa'i phrin yig*) (n.d.), bstan 'gyur, *The Buddhist Digital Resource Center*, available at: <https://library.bdrc.io/search?i=bdr:WAORT3520&t=Work> (accessed 22 December 2024) (In Tibetan.)

SLD (*bsTan 'gYur Yid-bzhin sNang-ba'i mDzod*) (2013), produced by the Yeshe De Project under the direction of Tarthang Tulku, in 275 vols, Dharma Publishing, Odiyan, Vol. 215, pp. 173–201. (In Tibetan.)

SLP (*bstan 'gyur dpe bsdur ma*) (n.d.), krung go'i bod kyi shes rig zhib 'jug lte gnas kyi bka' bstan dpe sdur khang gis dpe bsdur zhus, in 120 Vol., Pe cin: krung go'i bod rig pa'i dpe skrun khang, 2002, Vol. 96, skyes rab dang spring yig, pp. 669–686. (In Tibetan.)

SLS (n.d.), “The Suhr̥llekha of Nāgārjuna editio minor 2.0”, ed. By Szántó, P.-D. (2021), available at: https://www.academia.edu/61531143/The_Suh%E1%B9%9Bllekha_of_N%C4%81g%C4%81rjuna_editio_minor_2_0 (accessed 22 December 2024) (In Sanskrit.)

SLV (n.d.), “Suhr̥llekha of Āchārya Nāgārjuna and Vyaktapadāṭikā of Āchārya Mahāmāti, Sanskrit Restoration and critically edited Tibetan text”, ed. by Dr. Pema Tebzin (2002), Sarnath, Central Institute of Higher Tibetan Studies. (In Sanskrit.)

SL_JR (*bshes pa'i springs yig gi rtsa 'grel*) (n.d.), red mda' ba gzhon nu blo gros, bshes pa'i springs yig gi 'grel pa don gsal, (2020), pp. 19–140, Zi ling, mtsho sngon mi rigs dpe skrun khang. (In Tibetan.)

SL_KR (*bshes pa'i spring yig gi mchan 'gre zhal rgyun bdud rtsi'i zags ma*) (n.d.). bka' 'gyur rin po che klong chen ye shes rdo rje, (2012), Taipei, Taiwan, snga 'gyur mtho slob mdo sngags rig pa'i 'byung gnas gling. (In Tibetan.)

SL_LJ (*bshes pa'i springs yig gi rnam bshad 'phags pa'i dgongs pa kun gsal zhes bya ba bzugs so*) (n.d.), dKyil zur Blo bzang sByin pa. (In Tibetan.)

SL_MR (*'ju mi pham 'jam dbyangs rnam rgyal rgya mtsho, bshes pa'i spring yig dang de yi 'grel pa pad+ma dkar po'i phreng ba*) (n.d.), mi pham bka' 'bum (32 vols.), Vol. 10 (2007), pp. 105–156, Khreng tu'u, gangs can rig gzhung dpe rnying myur skyobs lhan tshogs. (In Tibetan.)

SL_SP (*kun dga' rgyal mtshan, bshes pa'i spring yig gi bsdus don*) (n.d.), sa skya gong ma rnam lnga'i gsung 'bum dpe bsdur ma las sa pan kun dga' rgyal mtshan gyi gsung 'bum (5 vols), Vol. 1 (2007), pp. 537–541, Pe cin, krung go'i bod rig pa dpe skrun khang. (In Tibetan.)

Інші публікації:

Beal, S. (Tr.) (1892), *Suh-ki-li-lih-kiu: The Suhrllekha or "Friendly Letter" Addressed to King Sadvaha, written by Lung Shu (Nagarjuna)*. Tr. from the Chinese, Luzač, London.

Brunnhölzl, K. (Tr.) (2007), *In Praise of Dharmadhātu: Nāgārjuna and the Third Karma, Rangjung Dorje*. Nitartha Institute Series, Snow Lion Publications, Ithaca, NY.

Dngos grub tshe ring (2020), *Tal la'i lo mar bris pa'i rgya dpe bris ma bshes spring skor gyi dpe bsdur zhib 'jug*. Khrin tu'u: Bod ljongs bod yig dpe rnying dpe skrun khang. (In Tibetan.)

Dharmamitra (2009), *Letter from a Friend: A Bodhisattva's Advice to an Indian King in Right Living and the Buddhist Path. The Suhrllekha: An Epistle of Nāgārjuna composed for King Śatakarṇī*. Tr. by Bhikshu Dharmamitra, Kalavinka Press, Seattle.

Dietz, S. (1983), "The Author of the Suhrllekha". In *Contributions on Tibetan and Buddhist Religion and Philosophy: Proceedings of the Csoma de Körös Symposium held at Velm-Vienna, Austria, 13–19 September 1981*, Vol. 2:59–72. Arbeitskreis für Tibetische und Buddhistische Studien, Vienna.

Engle, A. (1979), *Nāgārjuna's "Letter to a friend", with a Commentary by Venerable Rendawa, Zhön-nu Lo-drö*. Tr. by Geshe Lobsang Tharchin and Artemus B. Engle. Dharamsala: Library of Tibetan Works and Archives.

Jamspal, Lozang, & Ngawang Samten Chophel, Peter Della Santina Jamspal. (Tr.) (1978), *Nāgārjuna's Letter to King Gautamīputra, with Explanatory Notes Based on Tibetan Commentaries*, Motilal Banarsidass, Delhi.

Karma Thinley, Rinpoche (2009), *The Telescope of Wisdom: A Condensed Interlinear Commentary on the Great Master Nagarjuna's The Letter to a Friend*, Ganesha Press, Bristol, UK.

Kawamura, L. (1975), *Nagarjuna and Lama Mipham. Golden Zephyr: Instructions from a Spiritual Friend*. Tr. by Leslie Kawamura, Dharma Publishing, Berkeley.

Li (2006), *Lives of Great Monks and Nuns (BDK English Tripitaka)*. Vol. 76. Tr. by Li Rongxi and Albert A. Dalia. Numata Center for Buddhist Translation and Research.

Lindtner, Chr. (1982), *Nagarjuniana: Studies in the Writings and Philosophy of Nāgārjuna*, Akademisk Forlag, Copenhagen. Reprint 1987: Motilal Banarsidass, Delhi.

Lindtner, Chr. (1986), *Master of Wisdom: Writings of the Buddhist Master Nāgārjuna*, Dharma Publishing, Berkeley.

Nance, R. F. (2015), “How to Address Kings: Buddhist Letters to Indian Rulers”, *Revue d’Etudes Tibétaines*, Issue 31, pp. 207–215.

Ngawang Khyenrab, Geshe (1981), *La Lettre a un Ami du Superieur Nagarjuna*, tr. by Georges Driessens, assisted by Michel Zaregradsky, Editions Dharma, Peymeinade.

Padmakara (2005), *Nagarjuna’s Letter to a Friend: With Commentary by Kangyur Rinpoche*, tr. by Padmakara Translation Group, Snow Lion, Ithaca, NY.

Potter, K.H. (1999), *The Encyclopedia of Indian Philosophies, Vol. VIII. Buddhist Philosophy from 100 to 350 A.D.*, Motilal Banarsidass, Delhi.

Ruegg, D.S. (1981), *The Literature of the Madhyamaka School of Philosophy in India*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Ruegg, D.S. (2010), *The Buddhist Philosophy of the Middle: Essays on Indian and Tibetan Madhyamaka*. Boston: Wisdom Publications.

Sopa, Lhundrub (2023), *Nagarjuna’s Advice for Buddhists: Geshe Sopa’s Explanation of Letter to a Friend*, tr. by Beth Newman, Wisdom Publications, Boston.

Stein, L. (2013), *Buton’s History of Buddhism in India and It’s Spread to Tibet: A Treasury of Priceless Scripture*, Snow Lion, Boston.

Traleg Kyabgon (2017), *Letter to a Friend: Nagarjuna’s Classic Text*, Shogam Publications, Victoria.

Tsewang Dongyal, Rinpoche (2018), *Advice from a Spiritual Friend: A Commentary on Nagarjuna’s Letter to a Friend*, Dharma Samudra, NY.

Ui, H., Suzuki, M., Kanakura, Y., Tada, T. (Ed.s) (1934), *Chibetto Daizōkyō Sōmoku-roku/A Complete Catalogue of the Tibetan Buddhist Canons (Bkaḥ-hgyur and Bstan-hgyur)*, Tōhoku Imperial University, Sendai.

Walleser, M. (1923), “The life of Nagarjuna from Tibetan and Chinese sources”, *Asia Major*, Introductory Volume (Hirth Anniversary Volume), pp. 421–455. Reprinted 1979, Nag Publishers, Delhi.

Walser, J. (2005), *Nagarjuna in Context: Mahayana Buddhism and Early Indian Culture*, Columbia University Press, New York, NY. Reprint 2023: Motilal Banarsidass, Delhi.

Westerhoff, J.C. (2018), *The Golden Age of Indian Buddhist Philosophy (The Oxford History of Philosophy)*. Oxford University Press.

Westerhoff, J.C. (2018), “Nāgārjuna”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Ed. by Edward N. Zalta (Spring 2019 edition), available at: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/nagarjuna> (accessed 22 December 2024).

Androsov, V.P. (2000), *Buddyzm Nahardzhuny: Relihiozno-filosofskie traktaty*, Vostochnaia literatura, Moskva.

Nahardzhuna, (2023), *“Pismo druhu” s komm. Rendavy Shonnu Lodro; “Drahotsennaia hirljanda» s komm. Hialtsaba Darma Rynchena.* Per. s tyb. Yu. Spyrydonova, Buddadkharma, Moskva.

Strelkova, A. Yu. (2015), *Buddyzm: filosofiiia porozhnechi*, Kyuevo-Mohylianska akademiia, Kyiv.

Посилання

Андросов, В.П. (2000), *Буддизм Нагарджуні: религиозно-философские трактаты*, Восточная литература, Москва.

Нагарджуна (2023), *«Письмо другу» с комментарием Рендовы Шонну Лодро; «Драгоценная гирлянда» с комментарием Гьялцаба Дарма Ринчена*, Буддодхарма, Москва.

Стрелкова, А.Ю. (2015), *Буддизм: філософія порожнечі*, Києво-Могилянська академія, Київ.